

ВТРУЧАННЯ ЦЕНЗУРИ В ДІЯЛЬНІСТЬ РЕДАКЦІЙ ГАЗЕТ, БІБЛІОТЕК ТА КНИГОТОРГІВЛІ НА ЗАКАРПАТТІ В 1944–1950 рр.

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27.
УДК 94 (477.87) "1944-1950": 351.751.5

Міщанин Василь. Втручання цензури в діяльність редакцій газет, бібліотек та книготоргівлі на Закарпатті в 1944–1950 рр.; 17 стор.: кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Анотація. У статті йдеться про роль цензури, методи і результати роботи цензорів на Закарпатті в перші повоєнні роки. Для наочності публікуємо документ із Державного архіву Закарпатської області.

Ключові слова: цензура, критика, Закарпаття, комуністична партія, ідеологія, пропаганда.

Важливе значення у контролі за ідейно-політичним вихованням трудящих Закарпаття в перші повоєнні роки комуністична партія приділяла цензурі. І якщо робота лектора чи агітатора була у всіх на видноті, то праця цензора лишалася майже непомітною, проте їй відводилась аж ніяк не менша роль.

Якщо робота партійного агітатора висвітлювалася й усіяко рекламувалася (у пресі, на партійних зборах різних рівнів, партійній науці) [12; 13; 14; 15; 18], то робота цензора залишалася в тіні. Проте ми знаємо чимало випадків, коли навіть обласна преса виходила з друку із чистими шпальтами, бо цензор в останній момент помітив і зняв із друку інформацію, яка, на його думку, не відповідала радянській ідеології, носила «антинародний» характер чи «неправильно» тлумачила ту чи іншу подію.

Нами у Державному архіві Закарпатської області виявлено значну кількість матеріалів, які стосуються діяльності цензорів і науковцями майже не досліджувалася. Це, зокрема, різні директивні листи Головного управління в справах літератури та видавництва [6], доповідні записки, листи працівників поліграфії [7], різні інформації [3; 4], текстові зведені дані викреслень попередньої цензури тощо [5; 8].

Діяльність цензури була зосереджена в кількох напрямках: перевірка шкільних підручників; облік і аналіз книг, конфіскованих у 1944–1945 рр. із приватних бібліотек і бібліотеки Мукачівського монастиря, контроль букіністичних книгарень; коригування і «перевірка на ідейну вірність» матеріалів періодичної преси тощо.

Слід сказати, що одним із перших декретів НРЗУ був декрет від 5 грудня 1944 р. «Про введення попередньої цензури на періодичні і неперіодичні видання» [9, с. 12]. У ньому, зокрема, відзначалося, що всі періодичні й неперіодичні видання, які виходять на території Закарпатської України підлягають попередній цензурі. Відповідно до другого параграфу цього декрету при уряді Уповноваженого Народної Ради Закарпатської України у справах освіти створювався «уряд цензури». «Кожна друкарня на території Закарпатської України повинна переслати уряду цензури перші три відтиски видання. Друкарня може розмножувати тільки такі видання, на які дістала дозволення від уряду цензури», – йдеться

у наступному параграфі цього документа. [9, с. 12]. Невиконання цих вимог каралося штрафом до 10 000 Пенге (грошова одиниця Угорщини), або тюремним ув'язненням терміном до 6 місяців. Контроль за виконанням декрету покладался на Уповноваженого НРЗУ в справах освіти разом з Уповноваженим НРЗУ в справах державної безпеки.

Відповідно до цього декрету було видано розпорядження № 7 за підписом уповноваженого НРЗУ у справах освіти І. Керчі. «Всі дирекції народних, середніх і фахових шкіл повинні негайно провести ревізію шкільних бібліотек і приміщень та вилучити з них всі шкільні підручники, белетристику і наукову літературу, написані на чужих мовах, як і географічні карти й ілюстрації або портрети з часів окупації» [9, с. 14], – йшлося в цьому документі. Вилученню підлягали – угорські та німецькі підручники, угорська та німецька література в оригіналі або перекладі, «антинародні видання» без огляду на те, на якій мові і де вони видавались, угорські географічні карти, фашистські ілюстрації і плакати, портрети угорських діячів і всіх діячів, «що нагадують про чужоземну окупацію Закарпатської України» [9, с. 14]. Дирекції шкіл протягом семи днів мали подати звіт про виконану роботу і скласти список конфіскованої літератури.

Наприкінці 1944 р. – протягом 1945 р. радянська влада на Закарпатті приступила до реорганізації системи освіти. На думку сучасних дослідників, щоб успішно здійснити перехід від старої системи освіти, основи якої закладалися австро-угорським, чехословацьким та угорським законодавством, до нової, радянської, потрібно було перебудувати систему навчання і виховання, створити необхідні умови, повести рішучу боротьбу за ліквідацію неписьменності та малописьменності серед дорослого населення, поступово підготувати нову радянську інтелігенцію [19, с. 147]. З цією метою Народна Рада Закарпатської України прийняла ряд декретів, постанов і розпоряджень, спрямованих на поліпшення освіти і культури, на розвиток шкільної справи в області. Для прикладу наведемо деякі з них – декрет № 17 від 5 грудня 1944 р. «Про створення Педагогічної Комісії Закарпатської України» [9, с. 11-12], декрет № 58 від 20 квітня 1945 р. «Про здержавлення шкіл» [10, с. 115], постанова НРЗУ від 3 липня 1945 р. «Про реформу системи освіти на Закарпатській Україні» [11, с. 158-159], розпоря-

дження №6 від 5 грудня 1944 р. «Про початок навчання в школах Закарпатської України» [9, с. 14], розпорядження №8 від 5 грудня 1944 р. «Про від ремонтування шкільних будинків і забезпечення шкіл паливом» [9, с. 14].

В архівному документі читаємо: «Постановою Народної Ради і ЦК КПЗУ була проведена реформа система народної освіти Закарпатської України по зразку радянської школи. Програми і навчальні плани радянської школи стали обов'язковими у всіх школах області». Це стосувалося і підручників [1, арк. 2]. Так у доповідній записці завідуючого відділу шкіл Закарпатського обкому КП(б)У Гончаренко від 19 лютого 1946 р. «Про стан шкіл в Закарпатській області» адресованій завідуючому відділу шкіл ЦК ВКП(б) Н.Яковлеву читаємо: «Вже на початку 1945 р. програми і підручники введені в школах Закарпатської України під час німецько-мадярського окупаційного режиму були вилучені із вжитку. В основу навчальної роботи шкіл були покладені програми радянської школи» [1, арк. 1].

Наступним кроком у становленні і структуризації цензури в період НРЗУ була відміна декрету № 19 від 5 грудня 1944 р. й ухвалення нового декрету № 56 від 20 квітня 1945 р. «Про утворення Цензурного Відділу при Народній Раді Закарпатської України» [10, с. 114]. Відповідно до нового декрету при НРЗУ утворився цензурний відділ як окрема структурна одиниця. Начальник цензурного відділу призначається і підпорядковувався тепер Народній Раді Закарпатської України. Решту членів призначав голова НРЗУ. Всі працівники відділу прирівнювалися до держслужбовців. При окружних і міських народних комітетах утворювалися посади літконтролерів, функції яких могли бути покладені на одного із службовців народних комітетів. Начальник цензурного відділу разом з начальником «президіяльного» відділу мали «опрацювати і представити Народній Раді на затвердження основу організації і штати цензурного відділу та видати інструкцію для окружних і міських літконтролерів» [10, с. 114]. Як і в попередньому декреті про цензуру, кожна друкарня мала представити цензурному відділу перші три відтиски видання. Недотримання вимог цього декрету передбачало штрафи від 10. 000 до 100. 000 пенге, або позбавлення волі терміном від 6 місяців до 3 років.

Із утворенням Закарпатської області та уніфікацією адміністративного управління на зразок Радянського Союзу при виконавчому комітеті Закарпатської обласної ради депутатів трудящих було утворено Управління у справах літератури та видавництва (Облліт).

Ще у серпні 1945 р. за направленням ЦК КП(б)У для організації цензури на Закарпатті прибув М.Омельяненко. За допомогою партійних органів він досить швидко підібрав і укомплектував апарат як в Ужгороді, так і в округах. На травень 1947 р. в обласному центрі працювало 8 штатних працівників. У всіх 13 округах було також підібрані уповноважені облліту – 4 чоловік працювали на звільнених посадах, 9 за сумісництвом. [2, арк. 18].

Кожен уповноважений округу мав пройти співбесіду та інструктаж в облліті і тільки після цього йому вручалися цензурські документи [2, арк. 20].

В 1946 р. була проведена обласна нарада всіх уповноважених з питання очистки бібліотек від «ворожої» літератури. Окрім того обласний начальник облліта та його заступник виїжджали в округи для контролю роботи комісії, виявляли недоліки і давали вказівки на місцях. Тільки в 1946 р. таких виїздів в округи було 17, а за перший квартал 1947 р. – 6 [2, арк. 20]. У разі незадовільної роботи уповноваженого копія наказу про його роботу направлялася у відповідний округком з метою «вплинути» на уповноваженого облліта або ставилося питання про заміну такого уповноваженого. Так, у 1946 р. за незадовільну роботу уповноваженого облліта Костенка було звільнено [2, арк. 20].

Щотижня з цензурським складом проводилися заняття з підвищення кваліфікації, вивченню «Перечня...» («Переліку даних які складають державну таємницю» – В.М.) та інших цензурських документів. «Всі газети, книги і інша друкована продукція охоплені попереднім цензурським контролем. Перед друком він читає продукцію і коли він знаходить державні, військові тайни, або політично неправильні речення він викреслює їх із газет. За час існування Закарпатського облліту попереджено в газетах і інших видах друкованої продукції 127 фактів розголошень військових, державних тайн, політико-ідеологічних викривлень» [2, арк. 18], – йдеться у звіті М.Омельяненка. За його ж словами: «Було декілька фактів, коли повністю знімали статті і вірші з газет, як політично шкідливі, знімали кліше, яке було спотворене... було 10 випадків коли обллітом конфіскована друкарська продукція яка вже надрукована, з грубими помилками і спотвореними портретами, або неякісно віддруковано, що перекручувало зміст тексту» [2, арк. 19].

У порівнянні з 20–30-ми роками кількість періодичних на Закарпатті в повоєнний період набагато зменшилася [17] проте «за своєю спрямованістю вони «били в одну точку» [16, с. 43].

Починаючи із 1946 р., обласні газети виходили українською – «Закарпатська правда», 13 окружних газет, російською – «Закарпатская Украина» (згодом «Советское Закарпатье») та угорською – «Карпати Ігоз со». На угорську мову дублювалися також обласна молодіжна газета «Молодь Закарпаття» і дві окружні (ужгородська і берегівська). Всього в області видавалося 16 газет загальним тиражем 67 500 примірників [16, с. 43]. Тож роботи для радянських цензорів вистачало.

По-новому, відбиваючи дух часу, мали називатися і самі газети. Наведемо назви 13 окружних газет: «За нове життя» (орган Іршавського окружного комітету КП(б)У); «Колгоспне життя» (орган Ужгородського окружного комітету КП(б)У); «Ленінська правда» (орган Рахівського окружного комітету КП(б)У); «Ленінський шлях» (орган Свалявського окружного комітету КП(б)У); «Перемога» (орган Перечинського окружного комітету КП(б)У); «Прапор перемоги» (орган Мукачівського округу).

ного комітету КП(б)У); «Радянська Верховина» (орган Воловецького окружного комітету КП(б)У); «Соціалістична праця» (орган Рахівського окружного комітету КП(б)У); «Сталінський прапор» (орган Севлюшського окружного комітету КП(б)У); «Сталінське слово» (орган Хустського окружного комітету КП(б)У); «Сталінським шляхом» (орган Великоберезнянського окружного комітету КП(б)У. «Шліфували» відповідно до вимог часу свої назви окружні газети Тячева та Волового (Міжгір'я). «Тячівська правда» (орган Тячівського окружкому КП(б)У та Окружної Ради депутатів трудящих, з 26 вересня 1946 р. стала називатися – «Червона трибуна» (орган Тячівського окружного комітету КП(б)У), а орган Волівського окружного комітету КП(б)У спочатку називався «Зоря», з кінця 1946 р. – «Червона зоря», пізніше – «Радянська Верховина».

Для прикладу наведемо кілька фактів, які нам проілюструють роботу цензора. Газета «Молодь Закарпаття» написала у статті «Дошка пошани» такі слова: «В Хусті при окружкомі союзу молоді знаходиться дошка пошани, на якій повішені (підкреслення цензора – В.М.) кращі комсомольці». В цій же газеті вже після підпису редактором номеру до друку пильний цензор виявив дві «грубі політичні помилки». Передова стаття писала так: «Працюємо на себе, на свій народ, не те що раніш на проклятих мадьяр гнули спину від ранку до вечора». Редактора звинуватили в тому, що він не розібрався що серед мадьяр були трудящі і експлуататори [2, арк. 18]. У цій же передовій статті «відзначено» і такий абзац: «Немає ніякого сумніву, що новий Сталінський п'ятирічний план не буде виконаний і перевиконаний». Тут цензор уже побачив «контрреволюційний зміст, так як газета заявляла, що Сталінський п'ятирічний план не буде виконаний» [2, арк. 18].

Проте робота цензора не завершувалася із виходом номера. Не пізніше, ніж на другий день після її поступлення в облліт, всі газети – як обласні, так і окружні – ще раз перевірялися цензором, начальником облліту, або його заступником. У випадках, коли було виявлено розголошення військових, державних таємниць або помилки політичного характеру в цей же день письмово повідомлялося уповноваженого, який читав газету перед друком.

Крім того, періодично складалися інформаційні листи із вказівкою на конкретні помилки поміщені в газетах. Вони розсилалися всім уповноваженим для запобігання подібних помилок в майбутньому [2, арк. 19].

Робота цензорів набула особливого значення з прийняттям постанови Ради Міністрів СРСР від 18 червня 1947 р. про встановлення «Перечня...» та Указу Президії Верховної Ради СРСР від 9 липня 1947 р. про відповідальність за розголошення державної таємниці. Відповідно до цих документів посилювався контроль як органів цензури, так і редакторів газет та керівників закладів. Під критику начальника Закарпатського облліта за друк матеріалів, які не підлягають відкритій публікації потрапили газети «Закарпатська правда» та «Советское

Закарпатье». «За 7 місяців цього (1947 р. – В. М.) року Обллітом недопущено 41 випадок розголошення державних і військових таємниць, – йдеться у інформації начальника Закарпатського облліта, – із них 90 % припадає на редакції газет «Закарпатська правда» та «Советское Закарпатье»» [3, арк. 4]. За його ж словами, газета «Закарпатська правда» кілька разів засилала матеріали в набір, у яких: розкривались дислокація військових частин в Закарпатті, вказувалась собівартість продукції, що виготовляли мебельники Закарпаття, державні заготівельні ціни на сільськогосподарські продукти, вказувалось на технічні швидкості потягів тощо. А «Советское Закарпатье» хотіло опублікувати матеріали, в яких розкривалися плани та їх виконання з видобутку вугілля на шахтах Закарпаття, вказувалося на роботу геологорозвідувальної групи на Закарпатті, називалася кількість населення в Ужгороді, вказувалося, що на Закарпатті існують антирадянські контрреволюційні групи.

Також під критику потрапила Мукачівська окружна газета «Прапор перемоги» за публікацію даних, що стосувалися місячного плану нафтоперегінного заводу в абсолютних цифрах. Цензору Пестанову за те, що не проінструктував свого заступника і дозволив йому контролювати випуск газети винесено догану. Іршавська окружна газета «За нове життя» (редактор – Гуца, цензор – Дворник) опублікувала виконання плану в абсолютних цифрах по шахті і «показала собівартість промислової продукції» [3, арк. 5]. І цензор, і редактор були попереджені.

Новий шквал критики на роботу газети «Закарпатська правда» пройшов у 1948 році. Начальник Закарпатського обласного управління в справах літератури та видавництва при облвиконкомі М.Омельяненко надіслав доповідну записку за № 61-с (секретно – В.М.) від 5 травня 1948 р. на ім'я секретаря Закарпатського обкому КП(б)У Бойко та копію начальнику Головліту УРСР Полонніку. В ній він висловив думку, що працівники газети і її керівництво іноді «несерйозно і непродумано підходить до висвітлення класової боротьби, яка відбувається на селі в Закарпатті, в результаті чого на сторінки газети потрапляє матеріал політично шкідливий» [3, арк. 17]. Мова йшла про матеріал, який мав бути опублікований в газеті 28 серпня 1947 р. під назвою «Порушена справедливість». Наведемо уривок із нього: «...у бідняків землю, якою вони користувалися 20 років, в 1946 році вже при радянській владі відібрали. Бідняки 54 рази звертались до радянських органів окружного земельного відділу обласного управління сільського господарства, окружного суду з скаргою, але безрезультатно...» [3, арк. 17]. «Виходить, – писав головний цензор області, – що ніби в Закарпатській області не існує радянської влади або коли вона існує, то не для трудящих і автори статті апелюють через обласну газету до маси з скаргою на радянську владу» [3, арк. 17]. Цензор вночі зняв статтю з номера.

Та найбільше критики цензора викликала стаття, яка мала бути надрукована в «Закарпатській правді» 25 квітня 1948 р. під назвою «До чого при-

водить політична короткозорливість. Все для куркулів в Бедевлі». До-речі, вирізка із сигнального примірника, із помітками цензора підшита в архівній справі [3, арк. 16].

У тексті йшлося: «Взаємодопомога в Бедевлі організована погано. В селі є 150 пар тягла, але то в куркулів. І 550 господарств без тягла. Тому і посіяла біднота дуже мало». Цензор в цих рядках знайшов «політичну» помилку: «...Газета всі господарства в селі, які мають тягло, називає куркульськими. Газета розділила село на дві групи, куркулі і бідняки, а середняків, з якими треба вести виховну роботу, для газети зовсім не існує. Таке огульне обвинувачення і зараховування всіх середняцьких господарств до куркульських крім шкоди нічого не принесе...» [3, арк. 18].

15 лютого 1948 р. із друку в «Закарпатській правді» було знято вірша, який, на думку його автора, мав прославити працю в нових умовах, але вишло з точністю до навпаки. І хоч у ньому також вказується на один із символів радянської влади, який навіть був відображений у гербі СРСР – молот, це не врятувало його від критики. Перепало і заступнику редактора «Закарпатської правди» Сафонову, за те, що він заперечував проти зняття вірша із друку. Подамо вірш дослівно, із підкресленнями цензора [3, арк. 19].

*Колись давно мій дід ковалював,
Стареньку кузню мав обліплена землею.
Зтомившись молот на ковадло клав,
Брав люльку, з жадністю смоктав, –
І так весь вік не розлучався з нею.
Любили люди діда коваля,
В усяку пору кузню навіщали.
В труді нікому дід не відмовляв,
У кузні вічно вогники блищали.
Тяжке було у діда ремесло.
Та нас до нього змалку приучили,
Підняти ж молот я не мав ще сили:
Мені восьми тоді ще не було.
Та ось тепер, коли в моїх руках
Все те, чим дід в житті своїм гордився,
Я відчуваю: праця нелегка,
Але йому я б тричі поклонився
За те, що нас любити труд навчив,
За руки ті, що усталі не знали,
За те, що научив кувать мечі,
Щоб ми цей молот з рук не випускали*

«Автор вірша оспівує тяжку працю одноосібника як в минулому, так і тепер, минуле показано дідом, а сучасне внуком. Тяжка праця діда так виглядає «стареньку кузню мав обліплена землею, зтомившись молот на ковадло клав». «Тяжке було у діда ремесло». Автор описує тяжку і безрадісну

працю діда коваля...», – йдеться у рецензії цензора. А ось відгук на слова: «Та ось тепер, коли в моїх руках все те, чим дід в житті своїм гордився. Я відчуваю: праця нелегка» – «виходить, що ніби і у внука тепер все те, що було в діда, треба розуміти старенька кузня і ті ж важкі одноосібні умови праці. Автор виспіває тяжку працю одноосібника діда коваля в минулому і механічно переносить все це на сучасне, не бачить тих соціалістичних змін в праці, які відбулися за роки радянської влади» [3, арк. 20].

Не менше труднощів у працівників облліту викликала перевірка книг, конфіскованих із приватних та церковних бібліотек, а також книгарень на наявність забороненої літератури. Так, приміром, до травня 1947 р. було вилучено з обласної, міських, окружних і сільських бібліотек, а також з церковних і монастирських бібліотек – 120.081 екземплярів «шкідливої літератури», із них 9.881 екземплярів із церковних і монастирських бібліотек [2, арк. 20]. Це дозволило начальнику закарпатського облліта М.Омельяненку гордо відзвітувати: «Серед всієї роботи, яку проводив Закарпатський облліт на протязі року великою і серйозною є очищення літературних Фондів від ворожої літератури... Під моїм керівництвом працівники облліту, окружні уповноважені, за допомогою партійних організацій провели величезну роботу в області по очищенню літературних Фондів від фашистської, антирадянської, націоналістичної і другої шкідливої літератури» [2, арк. 20]. Незабаром послідували в нагороди. В архівному документі читаємо: «За успішне очищення літературних фондів від ворожої літератури начальник Головліту УРСР, тов. Полонник, після обстеження роботи Закарпатського облліту, в своєму наказі №5 оголосив подяку начальнику Закарпатського облліту, тов. Омельяненку, окружним уповноваженим, тов. Пестанову (Мукачєво), тов. Цвіку (Перечин), тов. Різенко (Свалява)» [2, арк. 20].

Проаналізувавши діяльність цензури в 1944-1950 рр. на Закарпатті можна зробити висновок, що радянська влада із проведенням різних агітаційно-пропагандистських заходів, спрямованих показати переваги радянського ладу, особливу увагу приділяла цензурі, яка мала не допустити витік «неправильної» інформації. Це стосувалося цензури періодичної преси, конфіскації «старих» підручників, перевірки книгарень та бібліотек на наявність «політично» шкідливої літератури.

Для ліпшого розуміння тої епохи, стилів і методів роботи цензури опублікуємо документ із Державного архіву Закарпатської області – «Висновки з перевірки букіністичної книгарні м. Ужгорода» [2, арк. 26–29]. Перевірка була організована ЦК КП(б)У з 11 по 14 червня 1947 року. Машинопис. Зберігаємо стиль та мову оригіналу [див. Додаток].

Джерела

1. Информации, справки, докладные записки и отчеты отдела о ликвидации неграмотности малограмотности взрослого населения, о работе школ рабочей молодежи и др. 19.02.1946-18.06.1947 // Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Фонд (Ф.) П-1 – Закарпатський обком Компартії України. – Оп. 1. – Спр. 142. – На 68 арк.
2. Информации, справки, отчеты, докладные записки учебных заведений, учреждений средств массо-

- вой информации об их работе, работа с интеллигенцией. 01.04. 1947-06.01.1948 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 390. – На 146 арк.
3. Информации, письма работников издательств, редакций газет, корреспондентов и селькоров о работе газет, случаях зажима критики. 06.02.-06.11.1948 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп.1. – Спр. 716. – На 64 арк.
 4. Информации, справки работников отдела по вопросам печати. 09.06-22.09. 1948 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп.1. – Спр. 717. – На 40 арк.
 5. Текстовые сводки вычерков предварительной цензуры за 1948 г. 04.02-30.12.1948 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 718. – На 34 арк.
 6. Директивные письма Главного управления по вопросам литературы и издательств, вычерки текстов предварительной цензуры. 02.02.-02.11.1949 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1032. – На 25 арк.
 7. Докладные записки, письма работников печати и полиграфии по вопросам работы редакций газет и издательства «Карпаты». 31.12.1948-07.11.1949 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1034. – На 104 арк.
 8. Текстовые сводки вычерков предварительной цензуры. 04.01-02.12.1950 // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1384. – На 46 арк.
 9. Вісник НРЗУ. – 1944. – 15 грудня.
 10. Вісник НРЗУ. – 1945. – 1 травня.
 11. Вісник НРЗУ. – 1945. – 15 липня.

Література

12. Деревянко И.И. Коммунистическая партия Украины – организатор культурно-просветительной работы среди трудящихся (1946-1950 гг.) . – Автореф. дисс... канд. ист. наук. – Киев: КГУ, 1971. – 27 с.
13. Ільченко Г.І. Формування нової людини в період будівництва соціалізму (На матеріалах Закарпатської області) // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття: Матеріали наук. сесії, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соц. революції, 29 черв. – 2 лип. 1967 р. – Ужгород: Карпати, 1970. – С. 384-394.
14. Кірсанова О.А. До питання про суспільно-політичне життя на Закарпатті в роки соціалістичних перетворень (1946-1950 рр.). // Великий Жовтень... – С. 395-405.
15. Макара М.П. Діяльність партійних організацій Закарпаття по інтернаціональному вихованню трудящих в період соціалістичного будівництва // Великий Жовтень – С. 406-419.
16. Макара М.П. Утвердження радянського ладу. Кадрова політика // Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. – С. 43-57.
17. Почечутова О. Преса Закарпаття 2-ої пол. XIX – 1-ої пол. XX ст. Бібліографічний покажчик. – Ужгород: видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – 128 с.
18. Рибалко В.А. Об идейно-воспитательной работе парторганизаций Украины в 1946-1950 гг. // Научные труды по истории КПСС. – К.: Вища школа, 1987. – Выпуск 146. – С.32-37.
19. Химинець В., Стрічак П., Качур Б., Талапканич М. Освіта Закарпаття. – Ужгород: Карпати, 2009. – 462 с.

Додаток

Висновки

по перевірці букіністичної книгарні м. Ужгорода

В Закарпатській області є лише одна букіністична книгарня і то не як окремих книготорговельний заклад, а як відділ при Обласному бібліоколекторі в місті Ужгороді.

Книгарня ця, або вірніше відділ букіністичної літератури, відкрився з 26 січня 1947 року і як слід своєї роботи не розгорнув. Немає навіть окремого працівника, що відповідав би за цей відділ.

Відділ одержує літературу головним чином з Львівської перевалочної бази укркнигокультури. Ця література надсилається з міста Ленінграда. Перша партія літератури одержана 16 квітня, а друга партія – 18 травня цього року. Частина літератури була уже перевірена Обллітом, а частину перевірили: начальник Облліту т. Омел'яненко і уповноважений від ЦК КП(б)У тов. Дядечко, приймав участь в перевірці і зав. Культсектором Обкому КП(б)У тов. Распутько.

При перевірці виявлено, що більшість книг, особливо з історії можуть бути використані в наукових бібліотеках, для масового читача в букіністичному відділі мало придатної літератури, за винятком окремих книг. Це збірки творів Пушкіна, Некрасова, Гоголя, Франка тощо. Чимало технічної літератури, яку також можна продавати масовому читачеві.

Але більшість літератури як «Жизнеописание дома Романовых», журнал «Русская старина», «Родословные князей и бояр», «О роде князей Юсуфовых», «Генеология дворян Корсаковых», «Жития святых – как исторический источник», исследование Ключевского, і ряд інших такого типу видань – потрібно продавати лише науковим бібліотекам.

Серед літератури, що знаходиться в букіністичному відділі є і така, що її небажано поширювати, наприклад:

Надсон – стихотворення, дві книги / вірші, зібрані в цих книгах занепадницькі.

Анна Радлова – «Кораблі» видавництво «Адконост» Петербург 1910 г. / збірка віршів просякнута занепадництвом, безпросвітністю, ідеологічно не витримані /.

Давид – Фридрих Штраус «Старая и новая вера» / ідеалістична трактовка оточуючого світу і релігії / . Книгоиздательство «Мысль», Лейпциг- С.-Петербург, 1906 г.

Файгингер – «Нищие как философ» / ідеалізація Ніщие /.

Воробкевич – Драматичні твори, видання «Просвіта», 1911 рік, у Львові.

Виноградов – «Птица радости и Птица печали», стихотворения, С.-Петербург, 1913 год. (вірші занепадницькі).

СУМНІВНІ КНИГИ, ЗМІСТ ЯКИХ ОБЛІТ ПОВИНЕН ПЕРЕВІРИТИ

Летурно – «Половая нравственность».

Возняк – Історія української літератури

Общество пропаганды.

Дицтген – «Завоевания /акvizит/ Философии и письма о логике».

Столипин – Две философии.

Всі ці видання надіслані з Ленінграда.

На початку, при відкритті, букіністичний відділ займався закупівлею книг у місцевого населення, але Обліт перевіряючи ці книги знайшов, що частина їх була виданнями місцевих видавництв, за змістом не придатні для користування масовим читачем і вилучив, після цього відділ майже зовсім не займається закупівлею книг у місцевого населення.

Перевірили також торгівлю книгами на базарі. Спеціальних кіосків, чи то книгопродавців немає. Книги продаються разом з іншими речами поодинокими особами. Це переважно мадярська художня література: оповідання, переклади Віктора Гюго, Шіллера тощо. В окремих, незначних випадках продають старі підручники. Приватні книжкові крамниці самоліквідувалися.

В крамниці, де продаються речі релігійного культу, знайшли три примірники видання греко-католицької церкви: «Душпастир» і «Благовісник». Це шкідливі видання, бо в них є випадки проти радянської влади. Як заявив власник крамниці, що в нього немає більше цих книжок, а ті що лежали на прилавку він використовує як макулатуру. Тов. Омеляненко, начальник Обліту забрав ці книги.

Небезпекою поширення антирадянської і взагалі шкідливої літератури можуть бути церковні, монастирські бібліотеки і бібліотека греко-католицького єпископа, який в Закарпатті має чималу єпархію.

Але, за вказівками Обкому КП(б)У, Обліт провів велику роботу щодо перевірки цих бібліотек. За весь час вилучено 120 тисяч 81 примірник різних видань, з них з монастирських та церковних бібліотек вилучено 9881 примірник.

Всі вилучені книги є виданнями українсько-німецьких націоналістів «Просвіти», «Вісника», Культурно-просветительного общества имени Духновича та угро-руські видання. Значну частину вилученої літератури складають підручники, різні календарі, журнали і твори різних письменників. В усіх цих виданнях є брудна лайка проти Радянського Союзу, фашистська пропаганда, вихваляння націоналістів. Велика кількість також видань греко-католицької церкви «Душпастир» і «Благовісник», в яких поруч з релігійними проповідями й різними порадами є злісні наклепи на Радянський Союз, на більшовиків.

Обліт провадить вдруге перевірку бібліотеки Мукачівського монастиря чина св. Василя. Бо при першій перевірці ченці зуміли приховати чимало ворожої літератури. Коли цей монастир був відібраний від греко-католиків і переданий жіночому монастирю православної церкви, майно греко-католиків разом з бібліотекою лишилося. Після переселення жіночого монастиря було виявлено в келіях і підвалах багато ворожої літератури, зокрема привезені в Обліт звітти такі зразки:

Віктор Андрієвський – «З минулого, від гетьмана до директорії» видано 1923 року місто Берлін.

Юрко Гютюнник – «Революційна хвиля», видання «Вісника» 1937 рік м. Львів з портретом Гютюнника.

Герцог Н. Лейхтембергский – «Воспоминание об Украине» / в книзі подається фашистська пропаганда /.

Микола Андрусак – Історія України, видавництво «Пробоем», «Прага» 1941 р.

Вся вилучена література перевезена в спецфонд Обласної бібліотеки та університетської де проходить обробка фонду. Література зберігається як передбачено інструкцією про спецфонди.

До 23-х тисяч примірників вилучених книжок лежить в місті Мукачеві в міській бібліотеці запечатано.

Таким чином по Закарпатській області уже проведена і проводиться і зараз велика робота по перевірці книжкових фондів та вилучення ворожої літератури.

Треба відзначити, що велику роботу в цьому провели: начальник Обліту тов. Омеляненко, а також інші працівники Обліту. Обліт дістає повсякденну допомогу від Обкому КП(б)У.

Перевірку провела за дорученням ЦК КП(б)У за час від 11 по 14 червня 1947 року
підпис / Т.Дядечко /

Василь Мищанин
**ВМЕШАТЕЛЬСТВО ЦЕНЗУРЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕДАКЦИЙ ГАЗЕТ, БИБЛИОТЕК
И КНИГОТОРГОВЛЮ НА ЗАКАРПАТЬЕ В 1944-1950 гг.**

Аннотация. В статье речь идет о роли цензуры, методы и результаты работы цензоров в Закарпатье в первые послевоенные годы. Для наглядности публикуем документ из Государственного архива Закарпатской области.

Ключевые слова: цензура, критика, Закарпатье, коммунистическая партия, идеология, пропаганда, Государственный архив Закарпатской области.

Vasyl Mischanyn
**CENSORSHIP INTERVENTION IN ACTIVITY OF EDITORIAL OFFICES OF NEWSPAPERS,
LIBRARIES AND BOOK-TRADE IN TRANSCARPATHTIA IN THE 1944-1950 YEARS**

Summary. The article focuses on the role of censor, methods and results of work of censors in Transcarpathia in the early postwar years. For clarity, we publish a document from the State Archives of the Transcarpathian region.

Key words: censorship, criticism, Transcarpathia, the Communist Party, ideology, propaganda, the State Archive of Transcarpathian region.

Мищанин Василь Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ.